

Blaszfémia – a szólásszabadság határa?

SCHANDA BALÁZS*

Régen a szitkozódások is művesebbek voltak. S a szitkozódások között az emberek sajátosan viszonyultak a káromkodáshoz, Isten, szentek vagy szent dolgok ellen irányuló durva, olykor trágár kifejezésekhez. A régi jogrendszerek általában kriminalizálták a káromkodást, és ha nem is éltek minden esetben a büntetés eszközével, a büntetőjogi fenyegetettség a legsúlyosabb, főbenjáró bűnök közé sorolta a káromkodást. Tették ezt bibliai alapon, hiszen a tízparancsolat világosan fogalmaz: „Az Úrnak, a te Istenednek hiába ne vedd a nevét! Mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki káromolja nevét.”¹

A mai jogrendszerek általában nem védik Istent. Ugyanakkor védik az emberi méltóságot, ami a hívő ember számára a hitétől el nem választható. A káromkodás, a blaszfémia verbális erőszak a hívő ember ellen, és hatásait tekintve ehhez hasonló megítélés alá esik a vallási tisztelt tárgyának képi meggyalázása is. A feltett kérdés a versengő alapjogok hagyományos kérdése – a választ nyilvánvalóan az alapjogkorlátozás tesztje adja –, amennyiben van korlátozás. Az alábbi írás arra keres választ, hogy a vallásszabadság, mások méltóságának/vallási érzéseinek védelme mennyiben lehet jogos alap a véleményszabadság korlátozásához, illetve milyen eszközei vannak az államnak arra, hogy a társadalom vallási békéjét előmozdítsa.

„Mindannyian egyetértünk a jogokban, azzal a feltétellel, hogy senki sem kérdezi az okát!” – ahogy azt Jacques Maritain, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát fogalmazó bizottság francia tagja megfogalmazta.² Szüksége van az emberi jogoknak alapra? Létezhetnek alap nélkül? Mary Ann Glendon találó meglátása szerint „a mai kor központi politikai kérdése az emberi jogokkal kapcsolatos vitákban nem a jogok, hanem az emberi fogalma”.³ Folytatva a sort,

* Egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. E-mail: schanda.balazs@jak.ppke.hu

¹ MTörv. 5,11.

² Mary Ann Glendon idézi Jaques Maritaint Janne Haaland Matlary kötetéhez írt bevezetőjében: Janne HAALAND MATLÁRY: *When a might becomes a human right. Essays on Democracy and the Crisis of Rationality*. Leominster, Gracewing, 2007. xii. Eredetileg: Jaques MARITAIN: *L'Homme et l'État*. Párizs, Presses Universitaires de France, 1965. 70. Idézi: TURGONYI Zoltán: A természetjog rehabilitálása felé – Gondolatok Frivaldszky János új könyvének kapcsán. *Jogelméleti Szemle*, 2012/1.

³ MATLÁRY i. m. (2. l.) viii.

hivatkozhatunk az Egyetemes Nyilatkozatot fogalmazó megidézett bizottság libanoni tagjára, Charles Malikra: „Ha nincs közöttünk egyetértés az emberi jogokkal kapcsolatban, akkor ez azért van, mert nem értünk egyet abban, hogy mit jelent az emberi természet.”⁴ Lehetséges, hogy ebben ne értenék egyet?

Úgy tűnik, az emberi személy áll az emberi jogokkal kapcsolatos viták középpontjában.⁵ Napjaink eleven tapasztalata, hogy az emberi személy létével kapcsolatban váratlan kérdések válnak bizonytalanná, miközben paradox módon az emberi jogi nyelvezet egyre erőteljesebb, uralkodóbb jellegű lesz. Olyan kort élünk, amikor az emberi jogok eszméje egyre inkább elválik az emberi jogok alapjától, és így az emberi jogok egyre ellentmondásosabbak lesznek: az alapjuktól megfosztott jogok néha úgy hatnak, mint az elszabadult hajóórágyű. A vallásszabadság és a véleményszabadság ütközései szomorú példát szolgáltathatnak erre is.

1. A káromkodás tilalma

A történelem során évszázadokon át végigkísérhetjük, hogy a káromkodás ellen a büntetőjog eszközeivel is fellépett a hatalom.⁶ A káromkodást – Isten, szentek vagy szent dolgok átkozódó vagy trágár említését – nemcsak az egyén üdvösségét veszélyeztető cselekedetnek tartották, hanem a közösségre való hatását is mérlegelték: nincs áldás azon a közösségen, ahol a káromkodó beszéd elterjed. Ahogy Apor Péter írja Erdély nagy romlásáról:

„Bezzeg régen, mivelhogy nem valának ezek az éktelen, Istent méltó haragra indító káromkodások, mégpenig híre-helye sem vala, édes hazánkban is vala az Isten áldása. (...) Az éhség előtt számtalan nemzetség takarodik vala édes hazánkban, vala az Isten áldása, mind pénzesedék, mind népesedék vala hazánk; de miolta az éktelen Isten ellen való káromkodás bójöve, micsoda ínségekre s nyomoruságokra jutál, gondold meg, ó, Erdély országa!”⁷

A felekezeti viszályok irodalmi magasságokba emelték a hitvitákat, ugyanakkor az igényesebb vitapartnerek ügyeltek arra, hogy szitkaik ne lépjenek át határokat: Pázmány Péter ekként vág vissza Alvinczi Péter kassai protestáns lelkipásztornak: „Vallyon Alvinczi, neveztelek-é én valaha tégedet disznónak? Kurvának? Pellengér alá valónak? Paráznának? Világ latrának? Te pedig arcátlan nyelvedéssel (...) mind ezeket s több hozzád illendő rútságokat kérődöl reám; (...) Tök az agyad s más az agyad veleje.”

Bár a szigorú büntetéssel való fenyegetés többnyire laza gyakorlattal járt együtt, radikális fellépésre még Mária Terézia uralkodása alatt is látunk példát: „F. Péternek nyelve kivonatván,

⁴ Uo., 4.

⁵ FRIVALDSZKY János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire. *Acta Humana*, 2014/1. 7–73.

⁶ MEZEY Barna: *A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban*. In: DUNAY Pál – MEZEY Barna (szerk.): *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányjai 8*. Budapest, ELTE ÁJK, 1985. 5–21.

⁷ APOR Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest, Kriterion, 1978. 138–139.

elmeccetett, azután az akasztófára szegeztetett, végre feje vétetett az Isten ő Felseje ellen való rendkívülvaló sokszori káromkodásáért.”⁸ Az alapos munkáról szóló beszámolót a karcagi református egyházközség anyakönyve őrizte meg.

Ha a modern korra, az alapvető jogok korára tekintünk, egyes jogrendszerek ma is tiltják a blaszfémiát, hasonló módon ahhoz, ahogy Magyarországon első modern büntető törvényköve, a Csemegi-kódex is tette:

„190. § A ki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik. A kísérlet büntetendő.”⁹

Bár tényállási elem a közbotrány okozása, azaz önmagában a káromkodás nem volt bűncselekmény, a védett tárgy a blaszfémia hagyományos tényállása szerint a Csemegi-kódexben természetfeletti: maga Isten. A fejezetcím is arra utal, hogy nem pusztán a vallásgyakorlás szabadságát kívánja védeni a jogalkotó, hanem magát a vallást is („A vallás és ennek szabad gyakorlata elleni büntettek és vétségek”). A büntető törvénykönyv hivatkozott rendelkezése a kommunista hatalomátvétel nyomán hatályon kívül került.

2. A vallási érzések védelme

A büntetőjog ma nem az Isten, hanem az ember oldaláról közelít: nem Istent, nem a vallást, hanem a vallásgyakorlás szabadságát védi a szabad vallásgyakorlást erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályozó magatartást kriminalizálásával,¹⁰ illetve az emberi méltóságot a gyűlöletbeszéd szankcionálásával. A szabálysértési jog a vallási tisztelet tárgyát, a vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyakat is védi, illetve büntetni rendeli a vallásgyakorlásra rendelt helyen okozott nyilvános botrányt.¹¹ A mai szabályozás jellemzően nem a blaszfémia, hanem a vallási érzések védelme felől közelít: a védett tárgy nem a transzcendens, hanem a személy méltóságának egy sajátosan érzékeny vetülete. Bár a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között, a személy méltóságának védelme indokolhat korlátozásokat. A szólásszabadsággal szemben nem a vallásszabadság áll (szidalmak, sértések önmagukban nem korlátozzák az érintettek szabad vallásgyakorlását), hanem az emberi méltóság, a vallásszabadság összefüggésében. A személy méltóságát súlyosan sérti, ha vallási meggyőződése vagy hovatartozása miatt éri verbális vagy képi agresszió. Sérti az is, ha az agresszió célpontja nem a személye, hanem a vallása, valamilyen számára szent dolog.

⁸ A *Magyar Néprajzi Lexikon* „káromkodás” szócikke a karcagi református egyház anyakönyvéből idézi 1745. évi feljegyzésként.

⁹ 1878. évi V. tc.

¹⁰ 2012. évi C. tv. 215. §.

¹¹ 2012. évi II. tv. 188. §.

A szólásszabadság vonatkozásában az elmúlt két évtized hazai vitáit alapvetően az Alkotmánybíróság közösség elleni izgatással kapcsolatos döntése határozza meg: az új Alaptörvény és a Polgári Törvénykönyv ugyanúgy a határozat által létrehozott helyzetre keres választ – annak meghaladására vagy megkerülésére törekszik –, ahogy az elmúlt évtizedekben több törvénymódosítás is tette. A határozat mögött ott van a vélekedés, ami szerint: „Ahol sokféle véleménnyel találkozhatnak az emberek, a közvélemény toleráns lesz; míg zárt társadalmakban sokkal inkább felkavarhatja a köznyugalmat egy-egy szokatlan hang is.”¹² E – jogon kívüli – hipotézis igaz lehet, megközelítésünk szerint ugyanakkor a törvény rendeltetése nem az elvont köznyugalom, hanem a személy méltóságának védelme. Az 1990-es évek elején még közeli volt a tapasztalat, hogy a szocialista rendszer évtizedei alatt a közösség elleni izgatás tényállása éppen a személy méltóságával is ellentétes, diktatórikus célokat, a szabad véleménynyilvánítás elfojtását szolgálta.

3. A büntetőjogon túl

A büntetőjog *ultima ratio*. A verbális agresszió ellen kevésbé alkalmas eszköz a büntetés, illetve a büntetéssel való fenyegetés. A közlés korlátozása lassíthatja az ordas gondolatok terjedését, esetleg egy második nyilvánosság felé tereli őket, azonban létüket nem szünteti meg. Az alapkérdés az, hogy egy toleráns társadalmi közeg, melyben magától értetődő a személy tisztelete, miként alakítható ki és miként tartható fenn. Alighanem sokkal inkább proaktív politikára van ehhez szükség, mint a visszaélések megbüntetésére. Számos területen felmerülhet a vallási meggyőződés, a vallási érzések és érzékenység védelmére való törekvés. Így pl. gondolhatunk a médiaszabályozásra, ami szerint a sértő tartalmakra előzetesen fel kell hívni a nézők vagy hallgatók figyelmét:

„14. § A vallási, hitbéli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.”¹³

A köznevelési intézményekben is hangsúlyt kap a gyermek, a tanuló, a szülő és a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása,¹⁴ és a vallási, világnézeti szempontból semleges neveléshez való jog garanciái,¹⁵ míg az értéksemlegességet a törvény koncepciója határozottan elutasította.¹⁶

Tisztelni csak a létező meggyőződést, identitást lehet. Az emberi méltóság tisztelete nem változó hangulatok, hanem az önazonosság tiszteletben tartását jelenti. A tisztelet kultúráját

¹² 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

¹³ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

¹⁴ 2011. évi CXC. tv. 3. § (3) bek.

¹⁵ 2011. évi CXC. tv. 74. § (3) bek.

¹⁶ <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/oktatasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-nemzeti-koznevelesrol-szolo-torveny-koncepcioja>

nem az identitások fellazítása, hanem elmélyítése szolgálja: az agresszió a bizonytalan identitás következménye, legyen szó nemzeti, vallási vagy kulturális önazonosságról. A lelkiismereti szabadság lényege éppen a személyiség integritásához való jog: „Az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel.”¹⁷ Tudatosabb, saját értékeikkel tisztában lévő polgárok kevésbé támadnak másokra, mint a manipulációra hajlamosabb, tájékozatlan, így bizonytalan emberek. Más nézőpontból: a személyiség alakulása szempontjából kulcskérdés, hogy a személy rendelkezzen meggyőződéssel.

A társadalom szekularizációja nyomán – amihez az egyházak önszekularizációja¹⁸ is hozzájárul – a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, ezért a társadalom és a jog is egyre bizonytalanabban és bizalmatlanabban fogadja őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Azzal, hogy a társadalom szigorúan magánügyként kezeli, kiszorítja a nyilvános térből a vallásosság szinte minden megnyilvánulását, a vallásosságot, a vallásokat ismeretlenné, esetleg ijesztővé teszi a kívülállók számára (jól mutatja ezt az a vita, amely az elmúlt években Németországban zajlott a fiúgyermekek vallási okból történő körülmételésének jogi megítélése kapcsán). Az egészséges pluralizmus nem mellékes hozadéka lehetne, hogy a különböző vallások jelenléte a társadalomban természetessé válik: a hitelesen megélt vallás más vallások követői iránt is megértővé és türelmesebbé tesz.

4. Je ne suis pas Charlie

A téma aktualitása megkerülhetetlenné teszi a *Charlie Hebdo* ügyében történő állásfoglalást. Nem lehet nem elítélni az ízléstelen francia satirikus lap ellen elkövetett terrorcselekményt. Az elkövetőket nem menti, hogy adott esetben nem találomra kiválasztott ártatlan áldozatok voltak a célpontok, hanem éppen ellenkezőleg: nagyon is pontosan kiválasztott áldozatok sérelmére követték el szörnyű tetteiket. Cselekményük bizonyos értelemben önbíráskodás: az áldozatok iránti kegyelet sem teszi mellékessé azt a körülményt, hogy a lap a véleménynyilvánítás szabadságát maga előtt tartva, anyagi érdekektől nem mentesen, rendőri védelmet élvezve, mások méltóságának legérzékenyebb vonatkozásain élcelődött. A véleménynyilvánítás szabadsága természetesen a provokátort is megilleti, azonban a megismert képanyag alapján más európai országokban nem tekintették volna indokolatlannak a lappal szembeni hatósági vagy bírósági fellépést.¹⁹ A sértő tartalmak korlátozása európai mércével nem jelentette volna a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen és aránytalan korlátozását. Mindez nem csökkenti az elkövetők felelősségét szörnyű tetteikért. Ahogy a láthatósági mellény hiánya sem jelenti a kerékpáros beleegyező nyilatkozatát a gázolásba, úgy nem kérdés az sem, hogy a felelős – és szabályos –

¹⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

¹⁸ A német teológiában kialakult fogalmat XVI. Benedek pápa is használta. (http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2009/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20090907_ad-limina-brasile.html)

¹⁹ KOLTAY András: Visszatérés a blaszfémiahoz – A *Charlie Hebdo* gyilkosságok után. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/12.

magatartás az áldozattá válás lehetőség szerinti kerülését követeli meg. A konfliktusok kerülése felelősebb a provokálásnál – az üzletszerű provokáció aligha tekinthető rendeltetésszerű joggyakorlásnak. Az „öncenzúra” bénító és káros, ha egy diktatúra félelme váltja ki, ahogy kirekesztővé, ezáltal a szabad véleménycserét bénítóvá válhatnak a politikai korrektség diktátumai is. Az önkorlátozás azonban nem a véleményszabadság ellen hat, ha mások tisztelete motiválja.
